

ЗАБУТИЙ КРИМСЬКИЙ ЕТНОГРАФ О. ОЛЕСНИЦЬКИЙ

Андрій НЕПОМНЯЦЬКИЙ

Донині малодослідженою залишається експедиційна діяльність із вивчення етнографії народів Криму за дорадянських часів, якою займалися вчені Лазаревського інституту східних мов у Москві. Під керівництвом відомого тюрколога, викладача інституту Володимира Олександровича Гордлевського (1876–1956) на початку ХХ століття цим навчальним закладом були організовані експедиції з вивчення фольклору кримських татар. Студенти одержували спеціальні завдання й виїжджали до Криму для збору матеріалів. У зв'язку із цим знаменна діяльність маловідомого сходознавця Олексія Іоакимовича Олесницького (1888–?), який ще за студентських років активно розробляв питання кримськотатарської етнографії¹.

Пролити світло на біографію етнографа стало можливим завдяки розвідкам у фондів “Лазаревський інститут східних мов”, який зберігається в Центральному історичному архіві Москви. З “Особистої справи вихованця спеціальних класів Олесницького Олексія Іоакимовича” стало відомо, що він народився 29 вересня 1888 року в Києві. З 1898 по 1906 рік юнак навчався в Третій київській гімназії, яку закінчив зі срібною медаллю. У 1906 році він вступив до Лазаревського інституту східних мов. Згодом родина Олесницьких переїхала з Києва до Алупки. Це багато в чому пояснює напрямок подальших етнографічних студій майбутнього орієнталіста. Повний курс спеціальних класів інституту О. Олесницький закінчив у червні 1910 року, виявивши успіхи в арабській, перській словесності, турецько-татарських мовах й історії Сходу². Ще за студентських років О. Олесницький неодноразово брав участь в етнографічних експедиціях інституту й особисто проводив польові дослідження. Так, у червні-серпні 1908 року він їздив до Туреччини, де вивчав фольклор й удосконалював знання турецької мови. Улітку 1909 року під час етнографічної експедиції в Крим О. Олесницький зібрав кілька десятків пісень кримських татар. Пісенна творчість цього народу вперше

знайшло в особі О. Олесницького вдумливого збирача. Рада спеціальних класів Лазаревського інституту на засіданні 5 березня 1910 року, після знайомства з доповіддю О. Олесницького “Пісні кримських турків”, де узагальнювалися результати його етнографічної експедиції, вирішила надрукувати зібраний студентом матеріал в одному зі своїх збірників. Зберігся відгук В. Гордлевського про дану працю О. Олесницького, у якій вчений відзначив, що вперше ці фольклорні пам'ятки звернули на себе увагу. Відзначивши високий науковий рівень проведених робіт, В. Гордлевський запропонував нагородити здібного юнака пам'ятною медаллю інституту й видати йому посвідчення про закінчення курсу Першого розряду³. О. Олесницький взяв на себе всі витрати по виданню роботи⁴. Структурно праця була поділена на три частини: транскрибований текст, російський переклад і додаток з нотами. Пісні були зібрані етнографом лише на Південному березі Криму, що, звичайно, зменшує лінгвістичну й художню цінність матеріалу. Велика кількість нетюркського населення, що прибуло в цей район наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, сприяло процесу розмивання сформованих там за часів Кримського ханства фольклорних традицій. Значним тут був і вплив турків-османів, які в більших кількостях приїжджали на Південний берег Криму на заробітки. Експедиції Лазаревського інституту, за попередніми планами, в 1909 році повинні були охопити весь півострів. Однак учені зіштовхнулися з підозрілим ставленням до їхніх поїздок з боку місцевої адміністрації, яка, через відсутність у них документа з Лазаревського інституту, заборонила їм відвідувати татарські кав'ярні й записувати бесіди з місцевими мешканцями.

Про подальшу долю етнографа після закінчення інституту ми довідалися з його листа до А. Кримського від 10 червня 1910 року, виявленому в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського⁵, а також з листа наставника О. Олес-

ницького В. Міллера, адресованого Валентину Олексійовичу Жуковському, від 2 червня 1910 року⁶. Із цих документів стало відомо, що О. Олесницький збирався продовжити освіту в Навчальному відділенні східних мов при Міністерстві закордонних справ. Всеволод Федорович Міллер рекомендував його “як прекрасного юнака. Він видатних здатностей, відмінних моральних якостей, працьовитий і працездатний”⁷.

У 1913 році О. Олесницький опублікував два варіанти кримськотатарської пісні про вбивство татариним православного священника. Ці матеріали зацікавили етнографа в історичному плані. Один варіант тексту був записаний ним на околицях Феодосії, у селищі Азбелек-Келенчі від 70-літнього татарина Софера Аділь-Гірея, а правдивіший, на його думку, варіант був знайдений О. Олесницьким у С.-Петербурзі в архіві сенатора Султана Крим-Гірея⁸. Відоме і його джерелознавче дослідження, присвячене кримській історії⁹. Кримознавчі дослідження молодого московського вченого мали важливе наукове і культурно-пізнавальне значення. Принциповою відмінністю цих досліджень від напрацьованих місцевих краєзнавців другої половини ХІХ століття є суворо науковий підхід до зібраних матеріалів, використання довідкового апарату в публікаціях, ґрунтовна джерельна база¹⁰.

The topic of the field and expedition work to the Crimean region in pre-Soviet times done by the scholars of the Moscow Lazarev Institute of the Eastern Languages is continuing to be understudied in the Ukrainian scholarship. This article is dedicated to the life and work of Olexiy Olesnytsky (1888-?), who actively worked on the problems of the Crimean Tatar ethnography. His student work “The Songs of Crimean Turks” (texts were collected on the southern side of the Crimea) attracted attention of the Prof. Hordlevsky, and the student received the medal and the recommendation to publish his book.

In 1913 Olesnytsky published two versions of the song about the murder of the Orthodox priest by the Tatar. The work of this young scholar had an important scientific and cultural meaning and was unfairly forgotten.

¹ *Непомнящий А.* Страницы из истории изучения крымско-татарского народа в начале XX века // Мечети и мазары татар Беларуси, Литвы и Польши: К 100-летию второй Минской мечети: Мат-лы VIII международной научно-практической конф. // Мусульманское религиозное объединение в Республике Беларусь. — Новогрудок, 2003. — С. 108—123.

² Центральный исторический архив Москвы (ЦИАМ). — Ф. 213, оп. 2, д. 1064, л. 19, 29.

³ Там само. — Л. 11—12.

⁴ *Олесницкий А.* Песни крымских турок: Текст, перевод и музыка / Под ред. В. Гордлевского // Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков. — М., 1910. — Вып. 32. — XII, 150.

⁵ Институт рукописей Национальной библиотеки им. В. Вернадского (РНБУВ). — Ф. 36, оп. 1, д. 409, л. 1—2.

⁶ ЦИАМ. — Ф. 213, оп. 2, д. 1064, л. 4. Див. також: *Непомнящий А.* Новые архивные материалы по истории этнографических исследований Крыма в начале XX века: А. А. Олесницкий // Археология та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження / Донецький національний ун-т. — Донецьк, 2004. — С. 78—79.

⁷ Там само.

⁸ *Олесницкий А.* Материалы по изучению крымской народной поэзии. 1) Песня о Сейд-Амете // Восточный сборник. — С.Пб., 1913. — Кн. 1. — С. 44—53.

⁹ *Олесницкий А.* О неисследованном старейшем списке путешествия Антиохийского патриарха Макария 1654 года: Из рукописного собрания А. Е. Крымского // Древности восточные: Труды Восточной комиссии имп. Московского археологического общества. — М., 1913. — Т. 4. — С. 1—14.

¹⁰ *Непомнящий А.* Изучение крымско-татарского народа в отечественной ориенталистике в начале XX века // Гасырлар авазы=Эхо веков. — Казань, 2002. — 3—4. — С. 238—249.